

НЕПРЕВОДЪЛИВОСТИ
БАРБАРА КАСЕН

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ
Серија Ц: Теоријска истраживања, књ. 20

Уређивачки одбор

др Александра Манчић, Институт за књижевност и уметност
др Милица Бакић – Хејден, Универзитет у Питсбургу
др Гвидо Ерсовић, Национални савет за научна и техничка истраживања/
Универзитет у Буенос Ајресу
др Марија Грујић, Институт за књижевност и уметност
мср Јован Букумира, Институт за књижевност и уметност (секретар)

Рецензенти

др Миланко Говедарица
др Драган Проле
др Јелена Филиповић

НЕПРЕВОДЉИВОСТИ
БАРБАРА КАСЕН

ЗБОРНИК РАДОВА

Уредник
др Новак Малешевић

Институт за књижевност и уметност
Београд
2023

Издавање зборника финансијски је помогло Министарство науке,
технолошког развоја и иновација Републике Србије

САДРЖАЈ

- 7 *Новак Малешевић*
УВОДНА РИЈЕЧ
- 13 *Barbara Cassin*
PRÉFACE AU COLLECTIF DE BELGRADE
- 17 *Барбара Касен*
ПРЕДГОВОР ЗБОРНИКУ РАДОВА СА СКУПА У БЕОГРАДУ
(превео Зоран Миндеровић)
- 21 *Александра Манчић*
ЕВРОПСКИ РЕЧНИК ФИЛОЗОФИЈА ИЛИ ЛЕКSIKОН НЕПРЕВОДЉИВОСТИ
БАРБАРЕ КАСЕН НА ЈЕЗИЦИМА
- 55 *Višnja Krstić*
TRANSPLANTING BARBARA CASSIN'S FRAMEWORK OF 'UNTRANSLATABILITY'
FROM PHILOSOPHY TO COMPARATIVE LITERATURE
An Attempt
- 77 *Mariano Javier Sverdloff*
CARTOGRAFÍAS POLÍTICAS DE LA TRADUCCIÓN
Entre el *Vocabulario de las filosofías occidentales* (2018) y el "Ubuntu"
- 119 *Guido Herzovich*
UNTRANSLATABILITY AMONG THE LATIN AMERICANS
- 153 *Зоран Миндеровић*
БАРБАРА КАСЕН И ЊЕН ЛАВИРИНТ
- 169 *Novak Malešević*
BARBARA CASSIN
The Quality of Babylon
- 189 *Марко Теодорски*
УМИРИТИ СУБЈЕКТА
Носталгија између Барбаре Касен и Патанђалија
- 213 *Татјана Росић*
НОСТАЛГИЈА ПОСЛЕ ХЛАДНОГ РАТА
Концепти носталгије Светлане Бојм и Барбаре Касен или о (не)могућности повратка
- 229 *Биљана Андоновска*
BARBAROLOGIE
О књижевном, аутобиографском и политичком у делу Барбаре Касен

Биљана АНДОНОВСКА

Институт за књижевност и уметност, Београд

andonovskaikum@gmail.com

*BARBAROLOGIE*О КЊИЖЕВНОМ, АУТОБИОГРАФСКОМ И ПОЛИТИЧКОМ У ДЕЛУ
БАРБАРЕ КАСЕН

Сажетак: На дијахронијској линији развоја мисли Барбаре Касен, *Le Dictionnaire des intraduisibles* (2004) налази се негде на средини пута између капиталне студије *L'Effet sophistique* (1995) и позне аутобиографске синтезе *Le bonheur, sa dent douce à la mort* (2020). Између тих кардиналних тачака њеног опуса могуће је успоставити одређену корелацију, односно испитати начин на који је њено идиосинкратично читање античке софистике постало резервоар кључних концепата, егземпларних цитата и система аргументације, који се потом закономерно преносе дуж свих оса разгрананавања њене мисли: психоанализа, перформатив, евалуација, превод, жена и филозофија, Арент/Хајдегер и др. Специфичан начин на који Барбара Касен унутар свог опуса рукује тим античким корпусом доводи до стварања једне сасвим особене филозофске текстуалности, истовремено дехијерархизоване и прожете учинцима јединства, која би се као таква и сама могла показати као још један израз њене ангажоване неософистичке мисли. Да би се разумео тај структурно-текстуалистички *l'effet sophistique*, потребно је осветлити значај који у логологији Барбаре Касен имају: књижевност (илузија, фикција, палимпсест), софистичка политика / политичка софистика (каирос, консензус, конзистентни релативизам, компаративно *боље за*), али и аутобиографски / аутофикционални импулс, уведен означитељском *фиксијом* властитог имена (*Barbara / barbariser*) и до пуне видљивости доведен у њеној књизи одређеној као филозофска аутобиографија.

Кључне речи: Барбара Касен, опус, интертекст, логологија, софистика, психоанализа, филозофија и књижевност, филозофија и политика, филозофска аутофикција

Од личног имена до opera omnia: текстуалистички l'effet sophistique

Припадајући оној ничеанској, кентаурској касти филолога-филозофа, Барбара Касен се на мапи француске мисли издваја пре свега својим врло особеним повезивањем софистике и савремених филозофских

сензибилитета. Из те непосредности сусрета са антиком рађају се нови преводи старих текстова, као и нове конфигурације савременог мишљења. Барбарин приступ захтеван је али освежавајући и донекле сродан ономе који сама препознаје код Хане Арент: слободан и фрагментаран однос према антици, с пуном пажњом посвећеном језику, кључној речи, етимологији, хомонимији и полисемији, „а од тренутка када је језик у игри, проблем по дефиницији постаје политички“ (ES, 250–251).¹

Барбарино читање софистике је једно врло идиосинкратично, блумовски речено, јако читање, које битно мења перцепцију објекта и његовог места у широј филозофско-историјској констелацији. Није нужно бити класичар да би се препознала новина Барбариног приступа, пошто она своја одступања од доминантних виђења увек прецизно дискурзивно мапира. Управо, све време се само о њима и ради, и питање је да ли софистика коју нам Касенова представља постоји било где осим у њеним очима и текстовима. Зато се она, заузврат, чврсто држи кључних места својих превреднујућих читања и тумачења. Њих можда није превише, али она су њена. И на њиховој (не)исцрпивости почива здање Барбарине филозофије.

Филозофско здање необичног, хоризонталног и архипелашког типа, које би вредело описати и видети шта је то у Барбарином мишљењу што води таквој текстуалној резултанти. Јер, први утисак који се намеће при систематичнијем ишчитавању Барбаре

¹ Ради прегледности, књиге Барбаре Касен цитираћемо навођењем скраћеница наслова у парентези, уз број стране, док се пуна референца налази у библиографији на крају рада. Користимо следеће скраћенице, овде груписане по релевантности и/или учесталости навођења: ES: *L'Effet sophistique*; SP: *Sophistical practice*; AP: *Le bonheur, sa dent, douce à la mort. Autobiographie philosophique*; ET: *Éloge de la traduction*; HFP: *Homme, femme, philosophie*; Archipel: *L'Archipel des idées de Barbara Cassin*; QD: *Quand dire, c'est vraiment faire*; VH: *Voir Hélène en toute femme*; JS: *Jacques the Sophist. Lacan, Logos and Psychoanalysis*; DS: *La Décision du sens*; DI: *Vocabulaire européen des philosophies. Dictionnaire des intraduisibles*; ALPP: *Avec le plus petit et le plus inapparent des corps*; N: *Nostalgia. When are We Ever at Home?*; NG: *Nos Grecques et leurs modernes*; H: *Heidegger. His Life & His Philosophy*. Барбарине појединачне чланке, као и дела других аутора, наводимо према за зборник утврђеном моделу парентетичког цитирања.

Касен јесте одређена монотонија: низ понављања и варирања мотива, тема и конкретних текстуалних јединица читаоцу врло брзо предочавају да се и нехотице креће кроз неки вид мреже, где аутономија књиге или текста уступа пред енергијом знатно мањих јединица које се непрестано селе, повезују и развезују кроз тај опус као фреску фрагмената која плута кроз време. На сваки нови теоријски или практични изазов Барбара одговара бриколажирањем једног утврђеног репертоара мотива и темељних увида, који се потврђују и разрађују у све новим контекстима. У питању је одређено сиромаштво, како сама једном приликом каже, игра истим шпилем карата у новој подели, што, међутим, игру не укида нити чини мање узбудљивом. Напротив, у тој монотонији, сличној симптомској, похрањено је, рекло би се, оно најособеније и најинвентивније у Барбариној мисли. Зато ћемо се на том поступку и задржати, покушавајући да утврдимо које су то подземне, тектонске силе које омогућавају, или налажу, такав текстуалистички поредак Барбариних досадашњих дела. Значиће то уједно приступити француској антифилозофкињи у знаку сингуларитета њеног властитог имена, или онако како је сама једном приликом сугерисала да треба приступити сваком мислиоцу: као *сингуларно фракталном* (*uniquely fractal*, тј. *singulièrement fractal*) (Н, 19).

*

Како то, дакле, Барбара Касен испреда своје књиге и текстове? Она се, најпре, везује за сразмерно ограничени број текстова античке филозофије, посебно маргинализованог наслеђа пресократске и тзв. друге софистике. Те текстове она често изнова преводи и приређује, јер ново читање-тумачење неразлучиво је од новог језичког руха кроз које ће и за друге постати видљиво

оно што је њеним очима у датом фрагменту осветљено. Превод је заправо „крајња тачка тумачења“ и каткад је све до чега треба стићи – само нови превод одређене *реченице exemplum* (в. SP, “The Relativity of Translation”, 309). То уједно имплицира да софистичка, као ни било која друга прошлост, није нешто дато по себи, већ нешто што се увек изнова производи, кроз историју преноса и превода, кроз фикцију/фиксију конструисаних објеката који чине предају. Нема „првих усана“, само жубор цитата, превода, коментара, преписа, приређивања и прерада. Присвајања.

Унутар тих пристрасно одабраних и изнова преведених или протумачених текстова, Барбара се усредсређује на одређене егземпларне цитате, неуралгичне тачке као места на/у којима је могуће уписати траг потиснутог или неискоришћеног значења. Посебно оног које упућује на специфично софистичко схватање логоса, за које су нас Платон и Аристотел (моделирајући софистику као лошег другог чијим се негирањем успоставља „права“ филозофија) умногоме учинили слепим и неосетљивим. Треба опазити да су у питању увек фрагменти, цитати, или како сама једном приликом каже поводом Аристотела: не целина неког текста, већ пре његови *комади, делови* (NG, 11). И та повлашћена места постају (следећи синтагму коју сама користи поводом Лакановог исказа којим често описује *Речник*) – *фетиш-реченице*, мали пакети смисла који се потом осамостаљују и селе, попут лутајућих мотива, кроз њене друге текстове, књиге, интервјуе, пројекте, улазећи у нове контексте, осветљавајући нове феномене и заузврат и сами бивајући пре-осмишљени и допуњени новим смислом. Постоји одређена *поетика цитата* код Барбаре Касен (уп. HFP, 139–140) и ти су цитати оно по чему ћемо је готово непогрешиво препознати у океану интертекста модерне филозофије.

Тај поступак фиксирања и миграције цитата, као упадљиво својство Барбарине филозофске текстуалности, облик је понављања

сличан симптомском, чија упорност и монотонија у читаоцу испрва производе један *unheimlich* осећај. Осећај нелагоде и језе у кући у којој, ступајући из просторије у просторију, затичемо увек исте комаде покућства само другачије стилизоване и распоређене (уп. AP, 84). У питању је готово нова врста *формулаичности* филозофског дискурса, цитата у функцији сталних епитета, егземплума, општих места, задатих матрица, применљивих у бројним измењивим ситуацијама и перформансама.¹ Али, иако су изведени ерудитним операцијама над текстовима и опажамо их као један типично текстуалистички учинак, ти су цитатни лајтмотиви заправо везани за режим *усмености* (ситуација, импровизација, варирање) и/као *временитости* Барбариног филозофског дискурса.² Том важном моменту ћемо се касније вратити.

Донекле је парадоксално да управо ти цитати, као *глас другог*, почињу да *аутоцитатно* умрежавају Барбарин опус. Опсеивним понављањем цитатних фетиша тај се опус устројава као нека врста интертекста, или пре: ауторским именом обједињеног *интратекста*. Чињеница да се Барбара ипак креће у сразмерно ограниченом кругу тема (поред антике, софиста, Парменида, Платона и Аристотела, ту су потом и психоанализа, превод, теорије комуникације, консензуса и перформатива, Хана Арент и Хајдегер, жена и филозофија, евалуација), само појачава тај утисак препознавања, монотоније или *сиромаштва* (AP, 85) у сусрету с њеним (досадашњим) делом. Но, то подједнако изазива врло

1 За разлику од баналности зла језичких клишеа, топои или општа места су по Барбари локус инвенције: «un réservoir d'inventivité, une mise à disposition de ressources, des propositions où puiser pour argumenter, qui non seulement tolèrent mais suscitent des ajustements inédits, encouragent l'inventivité des écarts et des surprises par rapport à la norme des attentes. Dans le cas des grilles, l'activité langagière est jugulée; avec les *topoi*, au contraire, elle est stimulée dans sa force créative, appuyée sur le trésor des possibilités et des pouvoirs éprouvés» (Cassin, Gori 2014: s. p.).

2 *Logos/polytropos* Петра Јевремовића једна је од ретких књига у нашој теоријској мисли која се, у својој тематизацији логоса, усмености и временитости, од Хомера до Хајдегера, може довести у присну везу са питањима које покреће Барбара Касен (в. Јевремовић 2013).

снажан осећај јединства тог опуса, као фрагментарног мозаика који ефекте унификације и конзистенције успева да производи управо кроз својства која стимулишу његову неорганску, хетерогену природу.¹

Та фрагментарност и могућност де- и ре-територијализације оптимализовали су Барбарине текстове и за асимилацију у један речничко-енциклопедијски пројект попут *Dictionnaire des intraduisibles*.² Приметићемо да је у питању заправо сродна врста енциклопедијско-мозаичке структуре. Свака појединачна јединица у склопу опуса јесте попут речничке одреднице, која има своје упутнице, јато вектора који воде до других цитата и текстова, и чије умрежавање на исходишту твори један редак пример хоризонталне, дехијерархизоване и релационе текстуалности.³ Најприступачнији књижни облик те текстуалности доноси *Архипелаг идеја Барбаре Касен*. Као што метафора

1 Следеће препознатљиво својство те текстуалности, заправо само фрактални отисак описаног својства пренесен на наредну раван, јесте чињеница да је појединачни текст, пре него књига, мера и облик Барбариног мишљења и основна јединица њеног опуса. Књига је, такође, подсећао је Фуко, један од израза наше универзалистичке културе који треба проблематизовати. На особен начин, Барбара управо то чини. Она не тежи књигама синтезама које би системски обрађивале, плански структурирале, поступно износиле и ерудитно или логички исцрпљивале одређену тему. Као и цитати, и ти појединачни текстови су мобилни, стално се селе, репозиционирају и изнова уклапају у нове контексте, кроз различите њене књиге, и не само оне преведене. Тако је велики број текстова који чине *L'Effet sophistique* претходно штампан у колективним публикацијама, као што ће након тога неки од њих бити прештампани у другим њеним књигама, или у изборима текстова у енглеском преводу. Књиге о Лакану или Хелени су сличан композит. Барбара је често имала проблем да оправда ту фрагментарност својих књига, како је сама писала поводом *Quand dire...*, књиге коју издавач није хтео да објави управо услед изостанка уобичајено схваћеног јединства. У питању, дакле, није акцидентални учинак већ интерна (против)законитост једног начина мишљења и писања, односно оно што препознајемо као специфичну регулацију Барбарине филозофске текстуалности.

2 *Речник* је асимиловао такође све кључне увиде из *L'Effet sophistique* и даље контексте њихове разраде, што се може утврдити кроз екстензивне цитате или наводе читавих одломака у склопу појединих одредница: Горгијин *Трактат о небућу* као критика Парменидове *Поеме*; ново схватање епидеиксе и говорних чинова; појам каираса и свих његових етимологија; однос између реторике топоса и реторике каираса; појам арате/илузије; појам *plasmе* и фикције; екфраза и важност коју је имала у другој софистици и првим романима; схватање варвара; Фројд и смисао не-смисла; Хана Арент и Хајдегер. Све је то саставни део *Речника*, и кад одреднице не потписује Барбара.

3 О значају који је енциклопедијска структура имала за модерни роман, као и о делу Марка Ристића који свој опус самосвесно на описани начин устројава, в. Andonovski 2017.

распршеног острвља сугерише, у питању је једна фрагментарна књига, организована управо око кључних појмова, идеја, цитата, у сталној селидби и рекадрирању кроз њена *opera omnia*. Ипак, метафори архипелага, као и метафори речника, тренутног заустављеног снимка једне мозаичке структуре, недостаје она за Барбарину мисао фундаментална димензија *времена*, дела у сталном временском флуксу и покрету: архипелага који носи хераклитовска река.

Пре него што мапирамо три аспекта Барбариног рада за које верујемо да су омогућили (или наметнули) овакву необичну врсту филозофске текстуалности, указаћемо на неколико примера тих миграторних мотива који прошивају *l'oeuvre* француске филозофкиње и структурирају га на начин битно различит од класичног опуса заснованог на јединици целовите, аутономне Књиге. Упустимо ли се у опсежније читање Касенове, с одређеним мотивом-цитатом и препознатљивим контекстом његове аргументативне обраде (те увезивања с дугим цитатима и мотивима) сретћемо се најмање пет или шест пута. Он нам се враћа као рефрен, риторнел. Мотив постаје незабораван; почињемо и сами да га рецитијемо.¹

1 Неколико примера. 1) Таково је, за Барбарину мисао фундаментално, повезивање логологије и психоанализе, зачето у засебном тексту, интегрисаном у *L'Effet sophistique*, потом објављеном у *Софисти Жаку* (и његовом преводу), затим кључним закључцима у *Речнику*, па у књизи о Лакану са Бадјуом и у *Архипелагу*. 2) Екскурс о филозофско-књижевном палимпсесту који сучељава Одисејево одолевање сиренама и одолевање бића у Парменидовој *Појми* налазимо у *L'Effet sophistique*, па у *Речнику* поводом носталгије, па у књизи *Носталгија*, па у *Архипелагу*, у аутобиографији, у књизи *Homme, femme, philosophie*, као и у текстовима о преводу обједињеним у *Sophistical Practice*. 3) Хелена *pharmakon* појављује се у *L'Effet sophistique*, у књизи о Хелени и у књизи о Лакану, у *Речнику*, у *Архипелагу*, у аутобиографији, и наравно у енглеским преводима. 4) Горгијину максиму о говору као моћном господару налазимо у *L'Effet sophistique*, у књизи о Хелени, у књизи о Лакану, у наслову књиге прича, у *Речнику*, у *Quand dire...*, у *Архипелагу*, у аутобиографији, и у енглеским преводима. 5) Протагорино компаративно „боље за“ у *L'Effet sophistique*, у књизи о Лакану и књизи о перформативу, у *Речнику*, у тексту о женама и филозофији, у *Архипелагу*, у аутобиографији, у *Homme, femme, philosophie*, те у енглеским преводима. Овом пулсирању треба додати и интервјуе, који су сразмерно чест и важан микрожанр код Б. Касен, а који још једном реактивирају дати мотив и његове мреже.

Препуштајући се меандрима те симптомске текстуалности, приметимо да се одређена дела ипак издвајају као синтетичка жаришта: *L'Effet sophistique*, *Речник* и *Аутобиографија*, уз већ помињани *Архипелаг*. Али неће нам промаћи ни то да свака њена књига (чак текст) тежи једном микро-енциклопедијском учинку, тј. довођењу што већег броја кључних цитата и мотива у додир, испредању низа копчи које ће дати тачку повезати са остатком опуса-мреже. Преко тих осамостаљених цитата, активираних у различитим контекстима, и ти контексти почињу да резонирају. Сваки текст/књига као да је сачињен од свих осталих њених текстова/књига, пошто у сваком настоји да отисне трагове других тачака-чворишта и да што више тога, ако је могуће све уједно (њен назив за то је: *tota simul*), утка у нову тачку реактивације неуралгичног, егземпларног цитата. Из тога израста онај *unheimlich*, прогањајући али поуздан утисак једног алтернативног вида јединства и свесмерне повезаности њеног опуса-мреже. Управо сама идеја и ентитет *опуса* постаје опажљив и нуди се рефлексиви.¹

Ипак, одређени мотиви једнакији су од других. Задржаћемо се на тренутак на три кључна рекурентна цитата. Реч је, најпре, о два геста који отварају логолошко-онтолошки спор и дају му основну интонацију и конфигурацију.

С једне стране налази се Аристотел и гест који Барбара одређује као *décision du sens*. У питању је демонстрација фундаменталног принципа непротивречности, којом је Аристотел (у књизи Гама своје *Метафизике*) спор са софистиком, започет код Платона, пренео на терен теорије језика и значења и тиме га

¹ За разлику од питања потписа, питање опуса као аутономне јединице није знатније заокупљало модерну теорију. Промисљали су га, међутим, врло самосвесно, сами уметници, надреалисти. Тако код Марка Ристића и Луја Арагона наилазимо на експлицитну рефлексiju о опусу као интратекстуалној, али и дијалектичкој јединици, у којој категорија времена игра пресудну улогу. О томе в. Andonovski 2017. О проблему потписа, опуса и самоцитирања у постмодерном духу в. Аћип 1986: 67–68.

учинио универзалнијим и ефективнијим. Стагиранин ту изједначава говор и значење, потом значење и једнозначност, тако да, према следу који Барбара неуморно изнова евоцира: рећи нешто значи (о)значити нешто, дакле (о)значити једну ствар, исту за себе и за другога.¹ Реч је о темељном, за западну метафизику заснивајућем ставу: захтев за једнозначношћу, односно суспензија хомонимије, једнако је структуришућа снага као забрана инцеста (SP, "Introduction", 4; уп. SJ, 63). Ствари ту долазе пре речи, означено пре означитеља, а они који, попут најрадикалнијих софиста, говоре тек *говора ради*, *ужитка у говору ради*, практично бивају искључени из заједнице не само рационалних већ и људских бића уопште. Јер, према аристотеловској метафори коју Барбара снажно истиче, ти уживаоци језика независно од значења/истине и нису ништа друго до – *биљке које говоре* (ES, 12).² Гест искључивања софистике ће, с таквим залеђем, (п)остати један од најукорењенијих топоса западноевропске филозофије, међу чијим последицама оне политичке неће бити ретке и најмање битне. На сличан начин као софисти-биљке моћи ће да буду искључени и варвари, свако ко не говори нашим језиком, или по нашој вољи, свако ко је туђ и други. Најдубља прохибиција у самом је језику и питање је (не) умећа пребивања са вишком и разликом.

1 О томе је најбоље послушати Барбарине речи: «La décision du sens, notre tire, signifie qu'à ce point de la métaphysique, de l'aveu même d'Aristote, le sens apparaît comme une norme extrinsèque au *logos*, comme une décision qu'on peut refuser. Il y a une façon de concevoir le *logos*, il y a du *logos*, qui est – qui n'est que – dans les sons de la voix et dans les mots, et un tel *logos*, du coup, n'est pas normé par l'exigence aristotélicienne de signification. Si ce *logos* n'a pas de sens au sens aristotélicien du terme, c'est qu'il n'a pas un seul sens, ni le même sens pour tous [...] c'est le *logos* où se laisse ébruiter l'impensable, et qui devrait être ineffable, 'en même temps' de la contradiction. 'En effet, ils estiment (possible, normal, légitime de) dire des contraires dès qu'ils en disent.' [...] Les sophistes peuvent dire tout ce qu'ils disent, parce que leur discours ne s'autorise que de lui-même, et ni de la nature des êtres, ni de leur propre intention de signifier. Aristote rencontre là le point de résistance le plus authentique du discours sophistique, que désignait déjà Gorgias dans le *Traité du non-être: kai legei ho legōn*, 'et celui qui parle parle'» (DS, 285).

2 Ово није место да улазимо у детаљнија разграничавања, али вреди поменути да ни софистика није хомоген ентитет и да се Барбара опредељује за њен најрадикалнији део, који се никако не може накнадно подвести под аристотеловски фундамент. О разликовању филозофске, дијалектичке и софистичке софистике в. Cassin, Narcy 1985.

То, међутим, није једина могућност приласка језику и друге. Насупрот томе стоји софиста, Горгија, који у свом *Трактату о небићу*, узимајући Парменидову *Поему* реч за реч, показује како је, строго схваћено, онтологија већ логологија: *биће је продукт говора*, језика који га акутно производи, а не тек пасивно прима, раскрива и преноси. То је прва и најдубља лекција логологије, из које произилазе све остале, укључујући и оне политичке. Јер тај је говор, наставља Горгија у *Похвали Хелени*, велики и моћни господар који најбожанственија дела изводи кроз најмања, најневидљивија, најфрагилнија телашца каква су речи, звуци, говор, дах.¹ Та Горгијина иронична, палимсестна, огледална *критика* (покажи онтологу да ради тачно оно што забрањује) и та *похвала* оној која је највише крива међу женама, то *не* и то *да*, та снага критике општеприхваћеног и снага афирмације општеодбаченог – оцртавају распон и стратегије Барбарине логологије. Границе између онога што смо навикли да је добро и лоше, истинито и лажно, постаће упитне и порозне. „Добар човек боље лаже“, тврдили су латински ретори, а Барбара ће уз Горгију понављати стару мудрост, која је рационалном европском малограђанину одавно постала контраинтуитивна: да је онај ко ствара илузију бољи од оног ко је не ствара, а онај ко се илузији предаје мудрији од оног ко себи чаролију ускраћује.²

Оно што је аристотеловски гест маргинализовао јесте једно битно другачије, софистичко поимање логоса/језика. У питању је темељно искључење, у самом освитном тренутку западне метафизике, готово *форклузија*, што је лакановска фигура коју Барбара једном приликом користи за назначени *софистички ефекат*, софистику као продукт операције искључивања и моделирања филозофије

1 Ту чувену реченицу вреди навести у Барбарином преводу: «Le discours est un grand souverain qui, au moyen du plus petit et du plus inapparent des corps, parachève les actes les plus divins» (ES, 66).

2 «Celui qui illusionne [...] est plus juste que celui qui n'illusionne pas, et celui qui est illusionné [...] plus sage que celui qui n'est pas illusionné» (ES, 477). Изврсну дискусију тј. похвалу лажи, као неку врсту новог, логолошког категоричког императива, Барбара износи у уводном делу своје аутобиографије (в. AP, 30–36).

у односу на демагога-софисту као њеног „лошег другог“. Барбарина мисао има ауру упорног антиакадемског и антифилозофског залагања за обнову тог другог, заборављеног и моћног поимања логоса, који је увек и чин, *praxis*, перформанс, који ангажује целог човека. Она, међутим, избегава стандардне маневре рехабилитације софистике, који се у суштини, уз сву своју афирмативност, крећу у зачараном аристотеловском кругу. Ако одбацавање софистике треба, аристотеловски, поставити довољно дубоко, то је зато да би се раскрило оно најдубље што је ту и тиме изгубљено – различити модалитети *свемоћи језика*.¹ Удвајање логоса у лого-логији треба да потцрта управо ту демијуршку природу и аутотеличност језика. Језика којем се мора поверовати и препустити као моћној сили, која утиче на душе, лечи, подстиче, чини да другачије осећамо, живимо и одлучујемо, за шта нас Барбарина мисао опрема и у шта нас, у најбољем софистичком значењу те речи – убеђује.

Најзад, трећи фетиш-цитат, који је и донео саму реч-појам логологије, јесте одломак из Новалиса, који ће Барбара често помињати, али га неће тако често екстензивно наводити. Требало би се, међутим, вратити том одељку, који је заправо цитат из друге руке: нађен код позног Хајдегера.² Барбара тај цитат „отима“, чита га другачије, пуни га снагом и као добру вест шири у свом филозофском пројекту који је, суштински, антихајдегеријански. Чујмо зато тај романтички фрагмент о језику који је најозбиљнији кад је неозбиљан и усредсређен само на себе, односно као моћна самопродуктивна супстанца:

1 «Ce qui, avec la sophistique, est occulté, et qui refait surface au-delà de la métaphysique, c'est le discours, et les statuts divers de sa toute-puissance» (Cassin, Narcy 1985: 58)

2 Цитатом из Новалисовог фрагмента „Монолог“ Хајдегер отвара текст „Пут ка језику“: „На почетку чујмо неколико Новалисових речи. Оне се налазе у тексту који носи наслов *Монолог*. Овај наслов упућује на тајну језика: језик говори искључиво са самим собом. Једна реченица у поменутом тексту гласи: 'Нико не зна управо за својство језика да се он брине једино о себи'“ (Haideger 1982: 219, уп. ES, 114–115). Новалисов цитат Барбара потом надовезује на употребу појма логологије код Жана Дибифеа, која је већ у духу тадашњег (пост)модерног филозофског и уметничког тренутка.

Говорење и писање су заправо нешто будаласто; прави разговор је пука игра речима. Треба се само чудити тој смешној заблуди што људи мисле – да говоре ради ствари. Нико не зна оно што је управо својствено говору: да се он брине само о себи самоме. Због тога је он тако чудесна и плодна тајна – те кад неко говори само да би говорио, он казује управо најдивније, најоригиналније истине. Али ако жели да говори о нечем одређеном, ћудљиви језик га наводи да казује најсмешније и сасвим наопаке ствари. Одатле и настаје мржња коју многи озбиљни људи гаје према језику. Они примећују његову обест, али не примећују да је презрено брбљање бесконачно озбиљна страна језика. Кад би се тим људима само могло објаснити да је са језиком исти случај као и са математичким формулама: оне чине свет за себе – оне се играју једино са самима собом, не изражавају ништа друго до своју чудесну природу, и управо стога су тако изражајне – баш зато се у њима огледа необична игра коју чине односи међу стварима. Оне су само захваљујући својој слободи чланови природе, и само у њиховим слободним покретима се испољава душа света, стварајући од њих нежно мерило и скицу ствари. Тако је и са језиком – ко у себи има танано осећање за његову апликатуру, за његов такт, за његов музички дух, ко у себи разабера нежно делање његове унутрашње природе, па у складу са њим покреће језик или руку, тај ће бити пророк; док ће онај који то добро зна, али нема за њега довољно слуха и смисла, писати истине као што су ове, али ће му се језик сам изругивати и људи ће му се подсмевати, као Тројанци Касандри (Novalis 2010: 327).

Говорити говора ради, с ослонцем на означитељске, хомони-мијске и ритмичко-сонорне капацитете језика, језик усредсређен пре свега на самога себе, као и друге одлике софистичког мишљења-језика – с правом нас подсећају на природу и функције поетског дискурса. Иако књижевност није прва асоцијација на Барбару Касен, она је не само свеprisутна већ можда и најделотворнија подземна сила њеног *vivre-et-penser*. При томе не мислимо само на литерарне акценте и кулминације њених капиталних подухвата, попут завршног сегмента књиге *L'Effet sophistique*, где „са софистиком прелазимо из физике у политику, из филозофије у литературу“ (SP, “Introduction”, 3). Поезија и филозофија нису биле одвојени домени до Платона и Аристотела (AP, 108), а искључење софистике из поретка филозофске рационалности прати корелативни гест маргинализације литературе. Из угла универзализма тријумфујуће филозофије, реторика и књижевност постају тек „регионални“ дискурси, засебне и припитомљене дисциплине. Песник више не полаже право да буде филозоф, али се заузврат успоставља читава област класификације и сцијентистичког изучавања фигура и поетике. Било је то својеврсно утамничење поезиса, саставни структурни ефекат искључења софистике. Из свих тих о(д)страњених сфера Барбарина логологија црпе своју снагу.

У завршници *L'Effet sophistique* Барбара се бави тзв. другом софистиком и феноменом фикције, односно самим појмом литературе и настанком једног од жанрова којег ће чекати велика будућност: романа. Она најпре, следећи Филострата а противно преовлађујућим приступима, прву и другу софистику, које

дели неколико векова, посматра као јединствену интелектуалну контуру. С тим да се, за разлику од прве, друга софистика не дефинише у односу на филозофију већ у односу на историју и њен појам истине. То је, након искуства великих латинских беседника, тријумфално доба грчке софистике-реторике, која постаје обједињујуће име за све дискурзивне праксе: „с другом софистиком, нема ничег до софистике“ (ES, 449). Појам реторике се битно преобликује и оснажује: није више софиста тај који се само претвара да је филозоф (као код Аристотела и његовог учитеља), него је (већ код Квинтилијана) филозоф тај који може симулирати да је филозоф, док се добар, успешан говорник напросто не може одглумити. Други важан догађај дате епохе јесте позитивно преобликовање појма *pseudos*, лажи, који постаје *plasma*, *фикција*, поље могућег и нешто „попут“ истине, док мимезис постаје другостепени, реторички мимезис, мимезис културе. Из те бујне културне еклектике на прелазу миленијума, умножавања и опште хибридизације жанрова, рађа се и жанр над жанровима: „Демијургија логоса стабилизује се у романескној фикцији“ (ES, 493). Један омниинклузивни и палимпсестни жанр, чијем историјско-поетичком разумевању Барабра Касен даје врло оригиналан, недовољно препознат допринос, сматрајући роман узорним изразом софистичког поимања језика и/као имагинације.¹

Једнако нам је важно да се по Барбари у доба друге софистике, као продукт стапања реторике и поетике рађа и нешто што можемо препознати као *(пост)модерни појам књижевности* (в. Andonovska 2022: 69). Ту можемо уочити један пунктуални континуетет који дочарава како Барбара свој антифилозофски рад све време дословно схвата као књижевни. Дефиниција логологије изведена је, видели смо, из оног блиставог тренутка јенске

¹ О овоме смо писали у студији *Душа облика* (Andonovska 2022).

романтике и њеног открића *књижевног апсолута*, како су то показали Лаку-Лабарт и Нанси (Lacoue-Labarthe, Nancy 1988), на које се и Барбара позива. Романтичко, шлегеловско схватање поезије као поезије поезије, налог за мешањем жанрова и фаворизовање романа, одлично су резонирани у миљеу француске теорије шездесетих и седамдесетих година, када се на сличан начин дезавуише посредништво институције књижевности и њених носећих стубова у виду књижевних жанрова. Оно што наступа је бартовска ера Текста и металитературе, или поезије поезије, као што је и у софистици „свака елога елога логоса и моћи реторике, елога елоге“ (ES, 206). Живећи тај тренутак француске теорије, која је у филозофско-књижевној романтици видела рођење теорије књижевности и/као књижевности књижевности, Барбара је у другој софистици открила аналогни тренутак софистичко-логолошког апсолута, једне хиперкњижевне цивилизације засноване на свеприсутству реторике, цитатно-палимпсестној текстуалности, самосвесној фикцији и хибридизацији жанрова. То је место где је немогуће пренебрегнути да је она своју софистику ре-креирала из искуства тог – да се послужимо формулацијом њеног драгог пријатеља и неистомишљеника Бадјуа – великог послератног *француског филозофског тренутка*, обележеног, поред осталог, општим скретањем филозофије ка књижевности (Badju 2011). Барбара и сама није пропуштала да истакне то антиаристотеловско савезништво *пресократоваца и постмодерниста* (в. Cassin, Nancy 1985).¹

Но, не треба превидети да је књижевност у опусу Барбаре Касен присутна и на сасвим непосредан начин, будући да је она

1 У овом раду циљано заобилазимо питање Барбариног односа према Лакану, премда је лакановска психоанализа њен најближи савезник у оквиру француске мисли, о чему сведочи низ њених текстова, коауторска књига са Бадјуом, као и књига у целини посвећена софисти Жаку. Овде ћемо само истаћи да на своју фигуру пре-спајања софистике и модерне (авангардне) књижевности након малармеовског обрта Барбара директно надовезује лакановско схватање језика и, поједностављено речено, фаворизовање значитеља над означеним. О томе в. Cassin, Nancy 1985: 59. О поређењу Барбариног (*lalangue*) и Бадјуовог (*matheme*) односа према Лакану, в. Dolan 2019.

и – списатељица. Њени књижевни афинитети експлицитни су и реализовани. При чему је своју збирку прича насловила по омиљеном цитату из Горгије: *Avec le plus petit et le plus inapparent des corps*, а филозофску аутобиографију по Рембоовом стиху *Le bonheur ! Sa dent, douce à la mort*.¹ У питању, уосталом, није само проза:

Поезија ми много значи – ја пишем песме – али рекла бих не на хајдегеријански начин. Не сакрализујем поезију и не мислим да она нуди пречицу до онтолошких интуиција. Увек ћу памтити дијалог између Хајдегера и Шара. Хајдегер је говорио о песнику и филозофу као онима који комуницирају с једног планинског врха на други, а Шар је одговорио да су они много више попут заробљеника у подземној тамници (*oubliette*) [...] који комуницирају кроз врло мале рупе у зидовима (SP, “Introduction”, 8).

Као што и наведени одломак сугерише, симболичка тачка егзистенцијалне и интелектуалне *распојнице* поетског и филозофског за Барбару је било њено учешће на Хајдегеровим семинарима у Тору (1969), када се, као врло млада, и једина жена међу учесницима, нашла између (надреалистичког песника отпора) Ренеа Шара и (спрам нацизма недовољно отпорног) немачког филозофа. Ту јој се при упознавању Шар обратио поетемом: „Непогрешивим инстинктом, одабраћете своју замку“. На шта ће Барбара позно у аутобиографији реплицирати: „Непогрешивим инстинктом, одабрала сам своју замку. Између, између две столице, поезије и филозофије“ (AP, 114). Мали лични мит о семинару у Тору типичан је искуствени и мисаони амалгам Барбариног *vivre-et-penser*: „За мене, било је то као сам све открила у исто време, поезију, филозофију, политику, Југ, маслине, без сумње и љубав“ (HFP, 145). Како писати кад ниси

¹ Стиховна целина гласи: «Le bonheur ! Sa dent, douce à la mort, m'avertissait au chant du coq, – ad matutinum, au Christus venit – dans les plus sombres villes!»

ни песник ни филозоф, пита се у *L'Effet sophistique*; односно, пошто је заступница логике „и-и“ («je suis et, je et», HFP, 16): кад си *и* песник *и* филозоф. Раставност жанровских домена нешто је што барбарологија не признаје: «C'est qu'aujourd'hui je milite pour le 'et', et que je tiens pour un acquis (non pas pour acquis) la porosité des genres, littérature-philosophie-langage ordinaire... tota simul: porosité des genres, mobilité des places, chiasme des sérieux» (HFP, 29).

Стално провлачење кроз жанровске решетке – засновано на естетско-перформативном поимању језика, враћајући филозофу књижевне а песнику филозофске компетенције – она повезује и са родно-феминистичким рукавцем својих истраживања. Као што је често случај са феминизмом, књижевни моменти брзо се раскривају као аутобиографски, тиме и политички. О томе уверљиво сведочи једна лична анегдота. Паралелно са *L'Effet sophistique* Барбара је хтела да објави и збирку прича, инспирисаних истим поимањем логоса, језика, света као и у њеном капиталном филозофском делу. Ако су је у томе спречили, као што јесу, учинили су то с изговором да је књижевност неспојива са озбиљном академском каријером. Она је своје приче ипак објавила, најпре у периодици, потом и у форми књиге, и то у *филозофској* колекцији «Ouvertures», коју је у то време почела да уређује с Бадјуом. Од својих прича она не одустаје: једну је уврстила на крај *Софисте Жака*, књиге коју зове „филозофском новелом“, и то као противтежу аутобиографској анегдоти којом је књигу отворила. У питању је по њој ексклузивно женска територија хибридизирања: жене-филозофи разобручују жанрове и „то мешање и пропустљивост жанрова, више од било чега другог, конституише 'нашу територију'“ (SP, “Genres and Genders. Woman / Philosopher”, 240). На сличан начин, софистика је женска ствар: „прве жене на које сам наишла у филозофији били су софисти“, та „неасимилабилна хетеродоксија“ за „платонско-аристотеловску ортодоксију“ (SP, “Introduction”, 5).

Барбара је ангажована у једном врло особеном, нежаргонском феминизму. Једну од својих првих књига посвећује архижени и идеалној софистичкој јунакињи, Хелени Тројанској. Уредница је часописа који се бави женама у филозофији (*Revue des femmes-philosophes*). У коауторским радовима са Бадјуом експлицитно истражује уписивање родне разлике као мисаони проблем и израз различитих начина да се филозофира; њихова књига *Homme, femme, philosophie* томе је у целини посвећена.¹ Питање жене филозофа Барабри се поставља и кроз бављење Ханом Арент. Логологија је, дакле, једним видом и *логогинија*, *логогинологија*. Женско, софистичко, реторичко, књижевно, плурално, мешовито, каирсно – све су то сарадници на растакању чврстих темеља онтолошке традиције и класичне аристотеловске регулације језика и жанрова. Жене, деца, животиње, робови – сви су они помало на страни биљке, дивљег, другог и искљученог. Но управо је то позиција с које се најбоље, новалисовски *философистицира* (SP, “Introduction”, 5). Та женска и истовремено софистичка позиција јесте: позиција другог, увек другог у игри, оног ко реагује, критикује, цитира, узима за реч, зна у односу на шта наступа, чему измиче: „оно што мене заиста одређује није парадоксална позиција, већ промена позиција, покретљивост“, нешто што се може назвати „стратешким идентитетом“ (HFP, 73): уколико јој кажу да говори као филозофкиња, она ће рећи: не, говорим као жена; кажу ли јој да говори као жена, одговориће: не, говорим

¹ Као девета жена примљена међу „бесмртнике“ Француске академије, на свом мачу угравирала је деридијанску паролу „Више од једног језика“, а свој приступни говор започела као беседу о женама: «Je ne peux pas m'empêcher de penser, mais c'est sans doute encore un préjugé, qu'il est plus facile d'épouser la diversité, le pluriel et le temps quand on est une femme – je veux dire: avec le côté femme de nous-mêmes. Plus facile, de prendre ses distances avec l'Un, la Vérité, la Raison, la Pensée, l'Universel, plus facile de croire moins quand on est une femme. Nous avons été si longtemps privées de philosophie et de politique, depuis la Grèce jusqu'à la génération de ma mère qui, jeune, ne votait pas et n'avait pas de chéquier. C'est cela qui a changé. L'Académie, un monde d'hommes, fait par des hommes pour des hommes, s'ouvre.» Одломак је доступан на сајту издавача Барбариног приступног говора (в. Cassin 2020).

као филозоф. Уместо есенције, резистенција, тактика сталног одолевања и измицања.

Барбара, дакле, не оставља никакву дилему да свој књижевни, семиаутобиографски рад, види као исту врсту филозофског ангажмана који је оличен и њеним главним делима.¹ О тој генолошкој проточности сведоче и метафоре којима описује „некњижевни“ сектор свог рада. *Dictionnaire des intraduisibles* за њу је штиво „више борхесовско и улипијанско“ (у смислу ерудиције као модерног облика фантазије) него хајдегеријанско, дакле пре књижевно него традиционално филозофско (SP, “Philosophizing in Tongues”, 247).² Да Барбара свој укупан рад сматра самоизражавајућим на тај специфично књижевни начин, предуслов је оне слободе с којом приступа и креирању свог атипичног опуса-мреже. При чему не заборављамо да је реч о појму књижевности који надилази ланац аристотеловске традиције и епохални је израз постструктуралистичког филозофског тренутка. По Барбарином искуству, то аутоотелично, наизглед самозаљубљено схватање језика, књижевности и саприпадне им филозофије заправо је оно које је политички опасније и – делотворније.

1 “I consider that the stories came out of the same type of work on language and the same type of work on the dominant, orthodox, or again ontological, phenomenological tradition. It is exactly the same type of philosophical work” (SP, “Introduction”, 7).

2 Наведимо још макар један пример, који уједно сведочи о Барбариној честој стратегији да описујући друге заправо описује себе. Тако је у политичком језгру књиге *L'Effet sophistique* главни пример управо – песнички, Франсис Понж. Описујући консензус као *умеће хомонимије*, књижевни пример Барбаре пре свега служи да потцрта оно *топално ангажовање* неопходно да би се језиком заиста делало, у великој каирсној игри која, заузврат, мења самог играча: «'Si je m'adonne à un tel sujet, c'est parce qu'il me fait jouer tout entier, parce qu'il me défie, me provoque, me paraît propre à changer mon manège d'esprit, me force à changer d'armes et de manières, me refleurit enfin comme un nouvel amour». Још су важнији термини којима Понж описује дату стратегију, а Барбара, цитирајући га, и своје властито дело: «inachèvement perpétuel» или «multiplicité infinie et la nécessité des rapports», оно што види као „пледоаје за хомонимију“ – «mêner la possibilité de toutes les équivoques», «mettre en oeuvre [...] la combinatoire homonymique la plus exhaustive possible» (ES, 213–214). Када исти цитат-увид служи као потпора различитим феноменима које њена филозофија захвата, он постаје управо један такав емитор хомонимије и исцрпљивања њених комбинаторних потенцијала.

*Политика: логос и слога**Без варвара сада што ће бити с нама?**Ти људи, на крају, бјеху неко рјешење.*

Кавафи

Софистика је од самог почетка политика, пракса, плаћено и јавно деловање, утицај, и то је један од разлога што је у платоновско-аристотеловској традицији девалоризирана као нешто нефилозофско, меркантилно, опасно и лажно. Барбара Касен пак обнавља управо тај практични, учинковити, делатно-јавни етос софистике. У питању је једна од дистинктивних црта њеног рада: начин на који увезује *sophos* и *phronimos*; с једне стране, високоспекулативну раван своје филозофије и ерудитних филолошких операција оживљавања античког искуства, и, с друге стране, сасвим прагматичне, конкретне културно-политичке пројекте у савремености. Најпознатији међу њима свакако је *Речник непреводивости*, али ту су и *Речник три монотеизма*, учешће у Комисији за истину и помирење у Јужној Африци после апартејда, изложба *Кућа мудрости*, *преводити* у Марсеју, *Глосари француске бирократије* поводом мигрантских политика, питање статуса жена филозофа, и др. *Речник* у том смислу није неки суплемент или *post festum* изведеница њене филозофије; то је сама материјализација њеног начина да се *живи-и-мисли* у складу са софистичким поимањем језика/логоса.

Барбарин политички оквир могао би донекле изневерити очекивања када поред тога што је одвећ класично демократски не би био и наглашено плуралистички и пагански неукротљив. Њена *демократија мноштвеног* улог је једног политичког и филозофског политеизма, у којем се увек креће од два и двоје а не Једног, где је све увек индуктивно, ситуационо, везано за појединачни

случај, не тежи тотализацији и клони се универзалног. И, што је најважније, то другачије осетљиво политичко лице софистике изведено је из саме демијуршке и поетске снаге језика: „Еминентно политички карактер софистике питање је логоса и логологије“ (ES, 152). Софистика је *bildung, paideia*, место где култура долази пре природе, а демијуршка снага језика-логоса је оно што непрестано изнова, каиродно, од прилике до прилике, без унификације и позивања на Једно, Истинито и Универзално, може производити политички консензус, полис, свет по мери човека као бића културе и заједнице. Трећа, перформативна димензија језика, епидеикса, *говорити говора ради*, тачно је оно што ствара аутентичну политичку заједницу. Тако преосмишљена, та демијургија постаје основа Барбариног властитог јавног деловања, односно њеног покушаја изградње једне *политичке софистике* или *софистичке политике*, урођене у „онтологију савремености“, контекстуализовано и сингуларизовано *hic et nunc*.

Барбарину друштвену мисао профилише неколико појмова изведених из софистичког наслеђа: конзистентни или консеквентни *релативизам*,¹ који уме да се заустави на компаративном и дативско-наменском боље за дату прилику (уместо затворености суперлатива), ослањајући се на тип *консензуса* који перформативни софистички логос успоставља унутар полиса. Једну од незаобилазних станица у том промишљању политичких ефеката софистичког логоса чини стаус говорника-грађанина у квинтилијанској реторици, односно беседник, софиста, филозоф као пре свега јавно биће, али и као – *целокупан човек*.²

1 Поред осталог и с ослонцем на Делеза: «Les notions d'importance, de nécessité, d'intérêt sont mille fois plus déterminantes que la notion de vérité. Pas du tout parce qu'elles la remplacent, mais parce qu'elles mesurent la vérité de ce que je dis» (према ES, 20; уп. ET, 152; SP, 310). О политичкој димензији Барбариног рада види посебно поглавља “Sophistic, Rhetorics, Politics” и “Sophistic Trends in Political Philosophy” у књизи *Sophistical Practice* (2014).

2 Иако се претежно бави Грцима, у одређеним аспектима Барбари је ближи латинитег, о чему можда најбоље сведочи њена књига *Nostalgie*.

И ту, најзад, долазимо до темпоралног или *каирсног* момента Барбариног мишљења, за који се може рећи да је упориште и политичко-ангажованог, и егзистенцијално-аутобиографског и литерарног импулса у њеном делу. Тај тешко преводиви појам¹ круцијалан је за учинковитост Барбариног *vivre-et-penser*, а препознаћемо га и као дубински погон особене текстуалности која из њега настаје. Насупрот традиционално схваћеном спацијалном времену као *хроносу*, Барбара нас враћа временитом времену и свим његовим политропичним изразима: *каиросу* као моменту прекида, кризе и одлуке, погодног часа, шансе и импровизације, сингуларитета, хватања повољног ветра, препуштања и ризика, поверења и искоришћавања прилике, у језику и са језиком. Касенова ту одлучно афирмише реторику *темпоралности* спрам реторике простора, реторику *сонорности* спрам реторике тропа и топоса, реторику *чина* исказивања спрам реторике исказаног, општу новалисовску „дефлагматизацију“ и „оживљавање“ језика. У питању је *tyche*, случај, или срећа:

Vive cette surprise, ce *kairos*, moment opportun, occasion, trouée dans l'espace et le temps, qui fait *tukhê*, fortune, chance, au point de croisement de lignes de causalité sans rapport les unes avec les autres, et qui produit un événement 'comme si' on l'avait cherché, comme si l'on n'avait même cherché que cela, avec ce bout de corniche qui tombe, non par un hasard automate sans conséquence, mais par fortune, avec une apparence de finalité, juste sur la tête de mon ennemi (ET, 14).

Другачије поимање временитости води другачијим видовима делотворности говора. Горгија је то први п-окушао и остао упамћен по томе. Ступио је у атински театар и рекао: *кажите*,

¹ О каиросу, као једној од најнепреводљивијих старогрчких речи, в. ES, 466, као и одредницу у *Речнику* (DI, 814–815).

предложите. Потом импровизовао, предајући се аутотеличној снази логоса: „први је преузео тај ризик, опасност везану за несигурност среће и случаја, показујући да зна све и препуштајући се прилици – каиросу“ (ES, 466). Говор, дакле, наступа први, нема универзалне истине, нема претходног плана и система, поступног апстрактног развијања, већ само енергично урањање у ситуационо, конкретно и контигентно. Сродно чуду делотворности слободних асоцијација и језика у аналитичкој ситуацији, порука је: не брини, само се препусти, реци било шта, видећеш, биће чудесно!¹ Следе импровизација, цез, варирање и бриколажирање, јер у сваком тренутку већ знаш-имаш све што је потребно, препушташ се логосу и хваташ каирос, сретан тренутак, повољну прилику, служећи се ониме чиме располагаеш, што ти је при руци. Зато је та изведба сваки пут изнова једно „ремек-дело и подвиг“, или терминима модерне естетике: „*happening, event*, импровизација која захтева ангажман“ онога ко га изводи (QD, 12). Логос прилагођен каиросу увек је „*praxis*, 'акција', политичка акција *par excellence*“ (ES, 260).² И није битно делаш ли у свету или текстовима, да ли организујеш изложбу, мигрантске политике, или тумачиш.

То је каиросни начин на који Барбара пише, производи, али и начин на који се сусреће са другим текстовима. Утолико је занимљиво повезивање тог каиросно-импровизаторског аспекта с пророчким типом дискурса, а потом и питањима интерпретације.

1 Парафраза Лаканове реченице за подстицање флукса слободних асоцијација.

2 За дати приступ потребно је одређено *поверење у свет*. У питању је један од можда најлепших момената Барбарине филозофије као својеврсног *неопаганизма*, живота у којем влада принцип сталне будности и отворености, света у којем сваки човек који ти прилази може бити скривено божанство: «*Si je croyais en quelque chose, ce serait dans la beauté du monde, donc dans les dieux qui l'incarnent, dans le paganisme violent de l'Antiquité... Celui qui arrive en face peut toujours être un dieu: c'est le vraie paganisme, cette force que je sens*» (AP, 230). Уз *поверење*, иде и поштовање: “*My eulogy of translation begins with the question of aidôs, 'respect' (exactly what our banlieues and suburbs are calling out for). It is a matter of consideration for the other, awareness of the gaze of the other, as someone like me but not like me: to believe prima facie that the other is not a barbarian is the basis of politics*” (Cassin 2016: 262).

Јер, софист унеколико говори као Питија: најпре долази говор, па по његовим учинцима и смисао, што доводи до привилеговања *ефеката* над *интенцијама* (и у томе Барбара следи Квинтилијана). Пошто је логос демијуршки, перформативан и производан, тек након изведбе постаје видљиво шта се з-било, што суштински уводи потребу за накнадношћу тумачења. А дешифровање је једнако перформативна активност као и шифровање, односно произвођење. Постоји нешто што Барбара зове „перформатив прошлости“ (*performatif du passé*): «l’effet-monde vaut, non seulement pour produire ce qui vient, mais pour structurer, représenter ou reproduire ce qui a eu lieu», тако да «c’est le présent qui détermine son passé [...] de même que la traduction performe l’original, de même l’histoire, en particulier l’histoire intellectuelle, performe le passé» (QD, 20).

То перформирање прошлости баца посебно светло и на Барбарин подухват ре-интерпретације софистике, као и интерпретативне делатности уопште. Ако је филозофија у класичном смислу пре свега *историја филозофије*, Барбара се предаје трагању за њеном перформативном, софистичком формом. Та се историја другачије пише, отприлике онако као *L’Effet sophistique*, и отприлике онако како се исписује целина Барбариног опуса:

un parcours philosophique et littéraire [...] où l’on s’octroie le droit de s’arrêter, le long du chemin du temps, pour cueillir des textes, parfois des phrases [...] histoire sophistique de la philosophie [...] qui rapporte les positions [...] aux instantanés du *kairos*, occasion, opportunité, grâce à des *mékhanai*, procédés, ruse, machines, permettant de happer le *kairos* par son troupet (ES, 19).

Дакле, не пред-стављање целине или истине, већ низ пунктуација, прелета, оцртавања позиција, где начело каироса најзад

препознајемо и као начело експлорације и уређења текстуалности: „са топосом имамо телос, и остаје само да се нормирана стаза на најбољи начин пређе“ док са каиросним *ex tempore* имамо стално „аутотелично отварање почетка“ (ES, 468).

Видимо како код Барбаре спонтано долази до преноса филозофских концепата на питања текстуалности, реторике и језичких перформанси. Када је у питању идиосикратичан начин на који се њен властити опус формира, посебно ревелаторан може бити један од темељних појмова њене политичке софистике – појам *консензуса*, који Барбара разумева кроз питање односа дела и целине, мноштва и једног, дакле координације, субординације, структуре и релација. У два типа града и политичког консензуса које изводи из Платона и Аристотела (који је овде ближи софистима) лако је препознати два типа – *органски* и *неоргански* – уметничког дела, па и текстуалности.¹ С једне стране налази се платонистички модел града као душе, односно јединственог организма, хијерархизованог и с уређеним функцијама сваког дела-органа, који теже хармонији целине. Делови се ту не могу осамосталити, или мењати место. У овом опису имамо све оно што је традиционална естетика фаворизовала као класичан облик органског уметничког дела. С друге стране налази се пак аристотеловски модел града по метафори *пикника*, где свако на заједничку трпезу доноси оно што има, а консензус се успоставља као мноштво и мешавина, плуралитет различитих врлина, тело с много руку, и много ногу, и много глава. Квалитет дела ту није бити подређен целини и остати на свом месту, а град и заједница непрестано се стварају путем логоса у једном консензусу процесуалног, перформативног и реторичког типа (ES, 195). У том бриколажном чудовишту

¹ Мислимо посебно на промишљање ове разлике које, у вези са искуством историјских авангарди, налазимо код П. Биргера, Бенјамина или Лукача, а у домаћем контексту код Марка Ристића. О томе види: Andonovski 2017 и Andonovska 2022. О два типа града и консензуса в. *Archipel*, 161–177.

сачињеном од одломака, вођених каприцима каирских прелета и индиферентних спрам хармоније целине, није тешко препознати алтернативни, авангардни тип неорганског уметничког дела, али и раздробљене текстуалности опуса Барбаре Касен као својеврсног *work in progress*,¹ којем фрагментарност, импровизација и лајтмотивско цезирање не одузимају ништа ни од чаролије ни од рационалности. То енормно поверење која Барбара улаже у снагу логоса и случаја, граничи се са, никада ауторефлектираним, метафизичким инклинацијама њеног мишљења-делања.

Аутофикција: логос, име и лаж

*Па ја и нисам ни мало питом; непреводив сам;
Одјекује мој барбарски врисак изнад кровова света*

В. Витман, у преводу И. Андрића

У својој (прет)последњој књизи, одређеној као *филозофска аутобиографија*, Барбара ће истим сензибилитетом, реквизитима и интересима које смо детектовали у претходним доменима, приступити и тексту властитог живота, препуштајући се наративизацији и испитивању односа између (животне) *анегдоте* и (филозофске) *идеје*. Нема дилеме да је, послужимо ли се њеним цитатом из Хане Арент, онај ко саопштава чињеничну истину такође и приповедач (в. SP, "Politics of Memory", 283), а Рембоов стих за своју аутобиографију Барбара је одабрала јер (по) њој говори о вези између филозофије и поезије (AP, 223). И више од тога: «Une autobiographie philosophique peut bien être un chant d'amour» (AP, 224). О том меланжирању филозофског, књижевног и аутобиографског упечатљиво говори и презентација њене књиге прича.²

¹ Цојсовски појам наћи ће своје заслужено место и у филозофском *Речнику* (DI, 1411–1412).

² «Cette série de courts textes dessine ainsi une ligne de vie en ses points *singuliers et pourtant généralisables*. / Une vie de femme, avec souci de soi et souci du monde, qui n'a d'autre consistance à son tour,

Када се та *филозофска новела* или *филозофска аутобиографија* пренесе на ниво целине њеног опуса и повеже са оним што тај текстуални конгломерат држи на окупу, наиме *потписом*, личним именом ауторке, примеренија квалификација свакако би била: аутофикција. Не улазећи детаљније у жанровску проблематику, о којој смо писали на другом месту (Andonovski 2017), рећи ћемо само укратко да аутофикцију можемо схватити као постмодерну аутобиографију, аутобиографију другим средствима, па и кроз оно што наизглед пориче њену документарност. Кључни жанровски маркер овог облика је леженовски аутобиографски пакт, властито име као гарант идентитета између аутора, приповедача и протагонисте у датом тексту. Остало је, у бескрајним варијацијама, питање рада језика, *вербалне фикције* (Лакан), или *дискурзивне демијургије* (Касен). У тој аутофикцијској доради теоријско-философских полазишта Барбара свакако није усамљена: сетићемо се Деридине сирконфесије (*circonfession*) или *Ролана Барта по Ролану Барту*. Имамо разлога да саму аутофикцију, изворно везану за књижевност, преосмислимо узимајући у обзир и њене филозофске варијанте и отеловљења.¹

Барабарин случај би у једном таквом подухвату био врло инструктиван. Понајвише због њене постојане осетљивости управо за питање личног имена. У својим текстовима она се често дотиче онога што назива *епонимијском имагинацијом* («*imagination éponymique*», ES, 92); име је оно што треба *пратити, прилагођавати* му се (AP, 65). Тако је Лукијан лично име за конфликт реторике,

réelle et fictive, que le récit qui en est fait. / Cette œuvre littéraire, une prose simple et violente, est le bord même de la philosophie. Elle se lit comme un roman ou comme un conte où l'érotisme a sa place, mais elle est construite pour bousculer les genres littéraires et les disciplines universitaires, plus inclassable encore qu'une femme-philosophe dans un monde encore et toujours platonicien» (курзиви Б. А.). Поред овог описа са сајта издавача (<https://www.fayard.fr/litterature-francaise/avec-le-plus-petit-et-le-plus-inapparent-des-corps-9782213634821>), в. и кратку уводну белешку у књизи (ALPP, 11–12).

¹ О покушају да се о филозофској аутофикцији говори поводом дела Џудит Батлер в. Waddled 2016. Појам аутобиографије и аутофикције за Барабрино дело употребио је овлаш и преводилац њене књиге о Лакану (в. SJ, 138).

историје, књижевности и филозофије у другој софистици (AP, 65), а Протагора лично име за биљку, „епоним екстремистичког отпора“ принципу непротивречности (SP, “The Relativity of Translation”, 314). Хераклит је „званични епоним противречности“ (DS, 277), а Хелена, софистичка јунакиња *par excellence*, „лично име логоса“ (VH, 6).¹ Чему, *пратећи име*, треба додати и етимолошко-хомофонијску игру *Hélène/Hellène*. Хелена и Хелени.

Хелена је, међутим, и веома важно име у Барбарином најинтимнијем животу: лично име њене мајке. Хелена и Барбара, Хелени и варвари.² У уводу своје аутобиографије ауторка описује како ју је мајка као девојчицу цртала и притом јој, како би задржала њену пажњу, причала приче, поред осталог о егзистенцијаној вредности *лажи*, коју ће Барбара касније на тако маестралан начин филозофски реafirмисати. Књига *Видети Хелену у свакој жени*, богато илустрована, била је несумњиви омаж виђењу Хелене и у властитој мајци-сликарки. Једну мајчину фотографију уврстила је у ту књигу-албум. Завршна прича у њеној збирци прича носи пак назив «*Nom d’un règne*», без сумње властитог. Сва та барбаријанска философистика, која неће да буде филозофија у традиционалном смислу, гравитира око личних имена и породичне романсе.

Високо осетљива на одсеве туђих имена, Барбара се, очекивано, играла и својим властитим именом, као једним врло необичним означитељем и хомонимом који ју је на много присинији начин него да се звала Натали или Миријел везивао за одабрано поље њеног рада. Јер, у самом античком корпусу који тако помно ишчитава, Барбара је своје име *затекла* као већ спремно и

1 “Helen’s name constitutes her as a language, a people, a continent, a civilization” (SP, “Seeing Helen in Every Woman”, 61). «Hélène montre, c’est là *l’epideixis*, comment le logos décide de l’être. Le logos dans tous les sens du terme: comme nom propre, *etumon*, avec le nom d’Hélène qui dit son destin de raptée raptée [...]; comme voix et comme son [...]; comme mot distinct de la chose [...]; comme discours persuasif enfin» (VH, 6).

2 «C’est alors seulement que je suis l’autre de ma mère: Hélène / Barbara» (AP, 68).

неопозиво име за све оне које треба искључити, одбацити, за говор странца, варвара, биљке. Реч је о хомонимијском поистовећењу Барбаре и барбара, оних које „поносни монолингвизам“ Грка искључује као друго, непознато, туђе, дивље, јер брбља и говори неразумљиво. Та за целу старогрчку културу фундаментална, врло перзистентна, врло резистентна опозиција, не посустаје ни кад се природна основа везаности (Грци по природи, крви, рођењу) замени културном (Грци по логосу, знању, рефлексији) (в. *Archipel*, 37–8). „Други, онај који не хеленизује, варваризује, с ономатопејом *бла-бла-бла* уписаном у његово име [...] то је варварин, животиња лишена, скоро, *логоса*“ (36). Дакле, „или говориш као ја (Аристотел), или ниси човек: последњи аватар реза између *логоса* и варвара, ултимативна победа *моје* универзалности“ (Cassin 2016: 251). Барбарина софистика пак по-казује да је сама та опозиција толико неприкладна и сирова „да би и сама могла бити варваризам“ (N, 35, cf. 49–50). Сви презрени на свету имају лично име Варвара. „Хеленисткиња, увек сам се стављала на страну варвара, на ободу грчког, на ободу филозофије“ (AP, 71–72).

На тај (самосвестан) начин Барбарино властито име постаје оператер посредством којег се врши удвајање филозофског и аутобиографског, књижевног и политичког. Али и психоаналитичког. Ствар се додатно усложњава тиме што Барбара заправо и није „право“ име наше филозофкиње, већ њено одабрано име, што га приближава статусу псеудонима. То је, наиме, тек део, чак скрајнути, последњи део њеног пуног официјелног имена: Laure Sylvie Barbara. Лаура по Петрарки, Силвија по Нервалу, а Барбара захваљујући – спремимо се за упад аутобиографског, тривијалног, хетерогеног, анегдотског, али одлучујућег – гинекологу-акушеру који је њеној мајци сугерисао да се девојчица тако назове (AP, 68). Тројни, полицентрични улазак у симболички поредак, који отвара могућност игре, варијације, мењања

идентитета, чиме се Барбара још као дете служила. И управо тај последњи, трећи део имена она је као адолесценткиња одабрала за себе, не знајући тачно зашто то чини. Тек касније је, како каже у једном интервјуу, схватила смисао тог одабира – и да је добро одабрала. Зато је своју филозофску аутобиографију првобитно и хтела да (таутолошки) наслови баш тако: *Барбара бла бла бла*. Где ово *бла бла бла*, као ономотопеја из које је изведена реч барбари, треба да у већ припитомљеном (такође на неки начин песничком, проверовском) имену Барбара обнови тај логолошки, сонорни упис, етимолон. Њен породични надимак, уз то, био је Баба (АР, 69). *Баба бла бла бла*.

Тачка прошивања: *Barbara / barbariser*. Једна *фиксија* (*fixion*), упис семипараноидне и крајње идиосинкратичне, личне *jouissance*, где француску хеленисткињу јеврејског порекла њено властито име п(р)озива у огледалу текстова које тумачи, и то у склопу једног (анти)филозофског пројекта који интенционално брише границе не само између жанрова већ и између живота, фикције и филозофије. То лично-нелично име јесте ентитет који Барбарину филозофију и опус све време (п)одржава као аутобиографију, управо једну филозофску аутофикцију. Или аутофиксију. Барбара се често враћала лакановском појму *fixion*, неологизму који треба да нагласи управо то да је чињеница фабрикована: „*factum* је *fictum* који неко одлучи да *фиксипа*“ (SP, “The Relativity of Translation”, 297).¹

1 Та “‘fix(at)ion’ of fiction [as] the decided, desired, and accepted fabrication of the past and of a common history” (SP, “Politics of Memory”, 284), питање је жеље, а односи се и на њен властити однос према Лакану: “It is most remarkable, but also very normal since the maneuver involves transference and homonymy, that we all see something of ourselves in Lacan, that is, we fixionalize our Lacan in order to get back from him what we authorize ourselves to ask of him (and I am certainly no exception here). One rather blatant example of this, and so perhaps in poor taste, is the interview entitled ‘Choose Your Lacan’ that Elisabeth Roudinesco and Alain Badiou gave to *Philosophie Magazine* in September 2011. In it I read that ‘One must never give in when it comes to one’s desire [*Il ne faut jamais céder sur son désir*]’ is for E. Roudinesco the core truth of Lacanian ethics” (JS, 51).

Фиксирајући, иронично и неодложно, своје име као варварско-софистичко-логолошко друго европске филозофије, с којим се идентификује и које обнавља целином свог разгранатог опуса, Барбара Касен је заиста уприличила један посебан тип филозофске аутофикције и текстуалности која је неопходна да би се она материјализовала. Један нови начин да се не само *vivre-et-penser* већ и *vivre-et-écrire*. У томе видим *сингуларну фракталност* дела Барбаре Касен. Један живот и/као филозофија, један нов начин стварања друштвене везе, сагласја без унисонности, релативизма који налази своју густину, етичку конзистенцију и консеквентност, и једно необразложиво а делотворно поверење у језик, снагу логоса, доброг живота, бриге о себи као бриге са другима и о другима, кроз говор, нешто тако крхко и свемоћно као речи, речи, речи. Ничег нема унапред, ништа није за-дато осим неисцрпне силе логоса, коју стално изнова, каирочно, од случаја до случаја, лицем у лице, крупним замахом и целином бића, треба будити, *расипати*. И зато: *само напред, реци ми ма шта, биће све то чудесно!*

ИЗВОРИ

- Cassin, Barbara (dir.). *Nos Grecs et leurs modernes. Les stratégies contemporaines d'appropriation de l'Antiquité*. Paris: Seuil, 1992.
- Cassin, Barbara. *L'Effet sophistique*. Paris: Gallimard, 1995.
- Cassin, Barbara. *La Décision du sens. Le livre Gamma de la Métaphysique d'Aristote* (avec Michel Narcy) [1998]. Dans: Barbara Cassin. *Ce que peuvent les mots*. Paris: Bouquins éditions, 2022. 241–315.

- Cassin, Barbara. *Voir Hélène en toute femme: d'Homère à Lacan. Peintures de Maurice Matieu; photographies de F. Boissonnet.* Paris: Institut d'édition Sanofi-Synthélabo, 2000.
- Cassin, Barbara (dir.). *Vocabulaire européen des philosophies. Dictionnaire des intraduisibles.* Paris: Seuil-Le Robert, 2004.
- Cassin, Barbara. *Avec le plus petit et le plus inapparent des corps.* Paris: Fayard, 2007.
- Cassin, Barbara. *Sophistical Practice. Toward a Consistent Relativism.* New York: Fordham University Press, 2014.
- Cassin, Barbara. *L'Archipel des idées de Barbara Cassin.* Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 2014.
- Cassin, Barbara. *Éloge de la traduction. Compliquer l'universel.* Paris: Fayard, 2016.
- Cassin, Barbara. *Nostalgia. When are We Ever at Home?* Trans. by Pascale-Anne Brault. New York: Fordham University Press, 2016.
- Cassin, Barbara.: "Translation as Paradigm for Human Sciences". *The Journal of Speculative Philosophy* 30, 3 (2016): 242-266.
- Cassin, Barbara. *Quand dire, c'est vraiment faire: Homère, Gorgias et le peuple arc-en ciel.* Paris: Fayard, 2018.
- Cassin, Barbara. *Jacques the Sophist. Lacan, Logos and Psychoanalysis.* Trans. by Michael Syrotinski. New York: Fordham University Press, 2020.
- Cassin, Barbara. *Le bonheur, sa dent, douce à la mort. Autobiographie philosophique.* Paris: Fayard, 2020.

- Cassin, Barbara. *Discours de réception à l'Académie française*. Paris: Fayard, 2020. <https://www.fayard.fr/sciences-humaines/discours-de-reception-lacademie-francaise-9782213716930>
- Cassin, Barbara et Alain Badiou. *Il n'y a pas de rapport sexuel. Deux leçons sur «L'Étourdit» de Lacan*. Paris: Fayard, 2010.
- Cassin, Barbara and Alain Badiou. *Heidegger. His Life & His Philosophy*. Trans. by Susan Spitzer. New York: Columbia University Press, 2016.
- Cassin, Barbara et Alain Badiou. *Homme, femme, philosophie*. Paris: Fayard, 2019.
- Cassin, Barbara et Michel Nancy. «Présocratiques et post-modernes: les effets de la sophistique». *Le Cahier (Collège international de philosophie)* 1 (octobre 1985): 54–63.
- Cassin, Barbara et Roland Gori. «'Tous grillés!' Deux lettres ouvertes a ceux qui nous gouvernent.» *Derrière les grilles: Sortons du tout-évaluation*. Sous la direction de Barbara Cassin. Paris: Mille et une nuits, 2014. <https://www.liseuse-hachette.fr/?ean=9782755505047>

ЛИТЕРАТУРА

- Aćin, Jovica. *Šljunak i mahovina*. Beograd: Rad, 1986.
- Andonovska, Biljana. *Duša oblika: teorija i istorija antiromana*. Beograd: Institut za književnost i umetnost, 2022.
- Andonovski, Biljana D. *Poetika nadrealističkog (anti)romana u srpskoj književnosti i evropskom kontekstu: doktorska disertacija*. Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 2017.

- Badju, Alen. „Avanture francuske filozofije“; prev. Nebojša Bogdano-
vić, Ilija Petronijević, Nevena Negojević. *Stvar* 2 (2011): 105–112.
- Dolar, Mladen. “Sophist’s Choice”. *Crisis and critique* [Lacan: Psy-
choanalysis, Philosophy, Politics, ed. by Agon Hamza & Frank
Ruda] 6, 1 (2019): 67–84.
- Hajdeger, Martin. *Mišljenje i pevanje*. Izabrao i preveo Božidar Zec.
Beograd: Nolit, 1982.
- Jevremović, Petar. *Logos/Polytropos: ka hermeneutici usmenog go-
vora*. Beograd: Službeni glasnik, 2013.
- Lacoue-Labarthe, Philippe, and Jean-Luc Nancy. *The Literary Abso-
lute: The Theory of Literature in German Romanticism Intersec-
tions*. Albany, N.Y.: SUNY, 1988.
- Novalis. *Izabrana dela*. [2. prerađeno i dopunjeno izdanje]. Prir.
Rada Stanarević. Prev. Branimir Živojinović. Beograd: Nolit,
2010.
- Waddled, Nathanaël. “Dire quelque chose de soi: la théorie du genre
de Judith Butler comme autofiction philosophique”. Arnaud
Genon et Isabelle Grell (dirs). *Lisières de l’autofiction. Enjeux
géographiques, artistiques et politiques*. Lyon: Presses univer-
sitaires de Lyon, 2016. 259–276. hal-01654363

Biljana ANDONOVSKA

BARBAROLOGIE

ON LITERARY, AUTOBIOGRAPHICAL AND POLITICAL IN THE OPUS OF
BARBARA CASSIN

Summary: On the diachronic line of development of Barbara Cassin's thought, *Le Dictionnaire des intraduisibles* (2004) is placed somewhere in between her capital study *L'Effet sophistique* (1995) and the late autobiographical synthesis *Le bonheur, sa dent douce à la mort* (2020). It is possible to establish a certain correlation between these cardinal points of her oeuvre, that is, to examine the way her idiosyncratic reading of ancient sophistic became a reservoir of key concepts, exemplary quotations and systems of argumentation, which are then transmitted along all axes of her thought: psychoanalysis, performative, evaluation, translation, woman and philosophy, Arendt / Heidegger etc. The specific way in which Barbara Cassin treats this ancient corpus within her oeuvre leads to the creation of a very special philosophical textuality, simultaneously de-hierarchized and imbued with the effects of unity, which could also be seen as an expression of her engaged neosophistic thought. In order to understand this structural-textual *l'effet sophistique*, it is necessary to discuss the importance that in Cassin's work is given to: literature (illusion, fiction, palimpsest), sophistic politics / political sophistics (kairos, consensus, consistent relativism, comparative *better for*) and particularly to the persistent autofictional impulse, introduced by the *fixion* of her proper name (Barbara / barbariser) and brought to full visibility in her book defined as a philosophical autobiography.

Keywords: Barbara Cassin, oeuvre, intertext, logology, psychoanalysis, sophistics, philosophy and literature, philosophy and politics, philosophical autofiction